

Water – strategisch verbinder van de delta

Dames en heren,

Het is mij een eer om dit jaar voor de Ravelijnlezing naar Bergen op Zoom te komen. Sowieso is het een genoegen om geroepen te worden naar de stad van tripple A: Asperges, Aardbeien en Ansjovis. Ik heb hoge verwachtingen van wat we nog gaan proeven vandaag...

Een paar weken geleden kwam ik ter voorbereiding hier naartoe om met burgemeester Frank Petter, dijkgraaf Kees-Jan de Vet en wethouder Patrick van der Velden langs de waterkant te kijken naar wat er allemaal speelt hier rondom het thema van de lezing van dit jaar: *Water – strategisch verbinder van de delta*.

Met sprekers uit Sint-Oedenrode, Dommelen en Boxtel: Floris Alkemade Lieselotte Kruf en een oud-watergraaf van De Dommel, verbindt het water ons ook met elkaar van Oost tot West in deze mooie provincie.

Als sinds 1 januari jongstleden nieuw aangetreden Regeringscommissaris voor het Deltaprogramma – kort gezegd de Deltacommissaris – spreekt het thema van dit jaar me zeer aan. Want de delta beweegt! En zeker ook in deze regio: de Zuid-Westelijke Delta.

Denk ik aan dé delta, dan neem ik dat begrip natuurlijk ruim. Ons hele land is immers gedefinieerd door de delta. Vier rivieren – de Schelde, de Maas, de Rijn en de Eems - die met hun armen ons land omhullen en ook doorsnijden. Kijken we vanuit de ruimte dan vallen grenzen weg, en zijn we niet alleen als natie verbonden door water, maar verbindt het water ons ook met onze Europese burens. Hoe passend ook dat we vandaag op 23 mei mogen stemmen voor het Europese parlement. Ik zal een beetje doorpraten, dan kunt u – mocht het er nog niet van zijn gekomen – straks nog richting stembus. Wellicht kan het inzicht dat water ons verbindt ook motiveren om te blijven werken aan een cultureel, economisch en sociaal verbonden Europa.

Rustig leven in een delta is geen vanzelfsprekendheid. Daar moet steeds weer aan gewerkt worden. Het is hard werken. Dat doen we voor een deel via het nationaal Deltaprogramma. Waarin we, met heel veel partijen in het land, samenwerken om Nederland waterveilig te maken, zodat we niet zomaar overstromen. En we werken samen om Nederland waterrobuust in te richten, zodat we de extremen in het klimaat aankunnen. En tot slot zorgen we via het Deltaprogramma ook voor voldoende zoetwater, voor landbouw, voor de natuur én voor de industrie.

Dat is zoals gezegd hard werken, maar ik denk dat we ons, juist in deze regio heel goed realiseren wat er kan gebeuren als we dat niet doen. De herinnering aan de Watersnoodramp die ons land trof in 1953 is nog levend. De groep getuigen wordt allengs

kleiner. Maar de verhalen leven nog en worden doorgegeven. *Dát nooit meer* was de inzet voor de Deltawerken die na de ramp in bijna een halve eeuw zijn gerealiseerd. Met ingenieursvernuft en doorzettingsvermogen werd er aan gebouwd. “Een volk dat leeft bouwt aan zijn toekomst”, staat geschreven op een gedenkplaat uit 1932 op de Afsluitdijk. En bij de Oosterscheldekering is geschreven: “Hier gaan over het tij, de maan de wind en wij”. De staatsrechtgeleerde André Donner (de vader van Piet Hein) zei het in 1977 wellicht minder poëtisch maar zeker wel zo kernachtig: “De staat, dat zijn de dijken!”^[1]. Opmerkelijk vind ik dit. Niet de monarch, niet de kroon, niet de instituties, niet het parlement en de wetten, zelfs niet de bevolking, nee “De staat, dat zijn de dijken!”.

Als Deltacommissaris ben ik mij zéér bewust van het belang van onze dijken, de duinen, de deltawerken, de sluizen en stuwen de pompen en gemalen. Ik ben ten slotte ook al bijna 36 jaar werkzaam in het waterbeheer in Nederland. Twintig jaar als onderzoeker en adviseur in Delft, en - met een korte overlap - inmiddels ook bijna twintig jaar als bestuurder. Terug kijkend kun je je af vragen: hoe ben ik hier terecht gekomen? Was het omdat mijn grootvader Piet Glas uit Burgervlotbrug in de Polder de Zijpe beurtschipper was tussen de tuinderijen van Noord-Holland en de markt van Amsterdam? Ik zie hem nog staan achter het grote stuur van zijn schuit (want zo noemde hij het schip) turend over het water. Manchester broek, schipperstrui, petje op. En tussen zijn vingers een rozenkrans. Het kruisje bengelend. Of was het dat ik als 16 jarige het boek Limits to

^[1] In “De Staat achter de dijken”, oratie R. Nehmelman (2015), Univ. Utrecht, p31.

Growth van de Club van Rome las? Ik heb het thuis nog staan, met aantekeningen. Later studeerde ik biologie en was vissenverzorger op het Zoötomisch Laboratorium in Leiden, waar Maarten 't Hart uit Maassluis promoveerde op het balts- en broedgedrag van de Stekelbaars. En omdat ik veel lol had in wiskunde, computers en statistiek werd ik in 1983 aangenomen als Mathematisch Bioloog bij het Waterloopkundig Laboratorium in Delft. De civiel-ingenieurs zagen mij als bioloog met enige terughoudendheid komen, met zoiets van “hij moest wel een sommetje kunnen maken” . De rest van mijn CV zal ik u besparen, maar waar je vandaan komt, én enkele cruciale keuzes in je leven, bepalen in hoge mate waar je belandt. Dát plus een flinke dosis toeval.

Hoe het ook zij, in de 36 jaar dat ik nu zwerf langs de waterkant in Nederland heeft het waterbeheer een ware metamorfose doorgemaakt. Van een oriëntatie, inderdaad primair, op de dijken en het wegpompen van overtollig water, naar een integrale verbinding van het waterbeheer met economie, met ecologie, met landschap en natuur, met de stad en haar ommeland.

Dachten we eind jaren tachtig dat we veilig waren achter de deltawerken, tegen de bedreiging van stormvloed van zee, toen kwam halverwege de jaren negentig het hoogwater via de achterdeur van de rivieren. In 1995 moesten 250.000 mensen uit de Betuwe evacueren en bij Den Bosch stond de A2 twee weken onder water vanuit de Dommel en de Aa. Dat heeft natuurlijk – dit in Nederland - geleid tot een programma van

dijkversterking vanaf 1995 en tevens het programma Ruimte voor de Rivier vanaf 2000. Tot begin dit jaar is hier op 31 plekken langs onze rivieren aan gewerkt en is ruimte voor water teruggegeven aan de rivieren. Aan de rivierbeddingen en aan de uiterwaarden.

Ondertussen werd ons land steeds vaker geconfronteerd met de toenemende grilligheid van het weer. Naar mijn overtuiging is dit het gevolg van de klimaatverandering die we momenteel ondergaan. We hebben her en der sinds de jaren negentig te maken gehad met intense clusterbuien met grote hoeveelheden regen en hagel. Honderden miljoenen euro's schade heeft dat gekost, misschien inmiddels wel meerdere miljarden. En de andere kant van het spectrum hebben we sinds vorig jaar ook ervaren: de diepe droogte en hitte in de zomer. Een fenomeen dat veel minder vaak voorkomt (of kwam) dan wateroverlast, maar niettemin ook om structurele oplossingen vraagt.

In 2007 kreeg een Tweede Deltacommissie onder leiding van Cees Veerman naar aanleiding van dit alles de existentiële vraag te beantwoorden: "kunnen we hier blijven wonen?". De commissie gaf eind 2008 een helder antwoord. Vrij vertaald in mijn woorden luidde dat antwoord: "ja we kunnen hier blijven wonen, maar het moet 10 keer veiliger dan met de normen voor de dijken uit de jaren 60. De zoetwaterbeschikbaarheid moet ook op orde gebracht. Er moet een nieuwe Deltawet komen, een Deltacommissaris en een Deltafonds voor langjarige investeringen. Een fonds dat elk jaar gevuld wordt

met 1 miljard euro. En, dat moeten we zeker volhouden tot het jaar 2100”. Wel bijzonder dat er in één keer door het parlement toen voor meer dan 100 miljard euro maatschappelijk en politiek commitment is afgegeven, over minimaal 3 generaties en tientallen kabinetsperioden heen! “En dat”, zo zei mij laatst één van de voorzitters van de recente klimaattafels, “zonder één enkele doorrekening van het Planbureau voor de Leefomgeving”.

En aldus geschiedde vanaf 2010. We gingen samen op pad. Rijk en regio – soms in onzekerheid – maar altijd met de overtuiging dat wachten op een volgende ramp niet meer kan. Dát is en blijft de kern van het Deltaprogramma: niet achteraf corrigeren wat kan, maar vooraf anticiperen op wat moet. De toekomst zal altijd onzeker zijn. Maar met zoveel kundige en betrokken mensen – overheden, waterschappen, kennisinstituten, burgers en bedrijven in de deltacommunity – kunnen we die onzekerheden wel zoveel mogelijk verkleinen. En zorgen dat we verschillende scenario’s op de plank hebben liggen. Zodat wélk scenario zich ook openbaart op termijn, wij het antwoord klaar hebben.

Wim Kuijken heeft zich, als eerste deltacommissaris, altijd hard gemaakt voor een sterke en hechte deltacommunity. Nu ik sinds 1 januari het stokje van hem heb overgenomen, bouw ik verder aan die community. Als deltacommissaris heb ik de wettelijke taak om elk jaar, aan het kabinet en het parlement, een deltaprogramma te presenteren dat voorstellen bevat voor de realisatie van maar liefst drie deltaplannen. Ik noemde de

thema's al eerder: waterveiligheid, zoetwaterbeschikbaarheid en ruimtelijke adaptatie.

We kijken hierbij over de horizon van de korte termijn heen. Sinds 2010 is die urgentie alleen maar toegenomen^[2]. We zijn kwetsbaar, met een infrastructuur van, wegen, rails, kabels, leidingen en telecom. Met een economie die 24-7 doordraait en afhankelijk is van een fijnmazig verbonden netwerk – of eigenlijk beter gezegd een raderwerk - van ICT, internet, financiële diensten en logistiek. Vanochtend besteld, vanmiddag geleverd. En staat het u niet aan, dan gratis terugsturen en het geld meteen weer op de rekening. Als het draait is het prachtig, maar o wee als ergens een radertje stukt. Dan staat gans het raderwerk soms stil en is de schade als snel heel groot.

Het gaat in onze Delta niet alleen over hoe zaken effectief en efficiënt geregeld worden, maar ook over betrokkenheid en directe zeggenschap van mensen die geraakt worden door de maatregelen van de overheid. Waar in het verleden het waterdomein iets was van ingenieurs, is het speelveld allengs veel breder geworden. Er daarbij zijn andere vaardigheden nodig. Inmiddels weten we dat het gaat om méér dan technische kennis alleen. We hebben alpha-, beta- en gamma-kennis nodig, als we de wereld willen verbeteren. Ik zeg altijd: alpha + beta + gamma = delta. Onze delta! Juist in die strategische verbinding van kennis uit verschillende disciplines

^[2] Onderstaande alinea's zijn deels gebaseerd op een interview in het boek "Waterdragers – werken in onze delta", K. de Wilt (2019), uitgegeven door WBooks en Waterschap Amstel, Gooi en Vecht.

zit de oplossing om onze delta leefbaar te maken en gezond te kunnen doorgeven aan de jongere generaties.

Ik heb – zo voel ik dat – als deltacommissaris dus een brede taak. Die veel verder gaat dan de waterkant. De gevolgen van klimaatverandering dringen ieders leefwereld binnen tot in de eigen wijk en straat. Dat betekent dus dat de waterschappers, rijksambtenaren, wethouders, gedeputeerden en ook de deltacommissaris met koffie en cake de wijk in moeten gaan om te luisteren naar verhalen en de goede vragen te stellen. Ook hier gaat het om strategisch verbinden. Het is absoluut een gezamenlijke, integrale en nationale opgave om te blijven werken aan onze delta.

En denk ik aan deze regio binnen de Delta, dan weet u ongetwijfeld dat we ook hier nog voor keuzes komen te staan. Behalve dat we natuurlijk de veiligheid moeten blijven borgen denk ik ook aan de zoetwatervoorziening van West-Brabant en Tholen. Aan de keuzes over een zoet of zout Volkerak-Zoommeer en aan de waterkwaliteit van de Binnen-Schelde en het Markiezaat. En over maatregelen om onze binnensteden te vergroenen en tijdens de hete zomers koel te houden zonder dat er bij de eerste de beste hoosbui water op straat en in de kelders staat. Over al deze zaken zijn bestuurders en betrokkenen in gesprek en zullen we de komende jaren hopelijk tot breed gedragen besluiten komen.

En ja, bij dit alles is het water mijn natuurlijk focuspunt als deltacommissaris. Maar ik zie ook de strategische links met de

andere grote opgaven van deze tijd: met energie, circulariteit, landbouw en woningbouw. Het een kan niet zonder het ander. We moeten landelijk 1 miljoen nieuwe woningen bouwen. En hoeveel daarvan gaan hier in West-Brabant landen? En hoeveel nieuwe bedrijvigheid? Hoeveel dat er ook zijn, alleen als we dat slim doen, zijn die ontwikkelingen niet alleen energieneutraal, maar óók waterproof. Woonwijken en bedrijventerreinen moeten voldoende groen én blauw zijn om een plezierig leefklimaat te geven. Dus elke keer als er in bestaande wijken en buurten iets moet gebeuren in de publieke ruimte – een weg, een riool, een parkeerterrein, het openbare groen – en elke keer dat een woning of een bedrijfspand aan renovatie toe is – het dak, de verwarming, de airco, de bekabeling – doe het dan slim! Neem duurzaamheid, energievoorziening, materiaalkeuzes, en waterberging expliciet mee in het bestek. Dat moet het nieuwe normaal in ontwerp en aanbesteden zijn. De samenleving kijkt toe, en bemoeit zich er mee.

Ik zeg dat tegen overheden, maar ook tegen ondernemers. Ik voorspel je, dat je *license to operate* steeds meer afhankelijk zal worden van de mate waarin je er in slaagt in openheid en transparantie actief je bedrijfsgegevens openbaar te maken. Je totale footprint als overheid en bedrijf staat binnen 10 jaar compleet online en in *the cloud*. Wen er alvast maar aan!

In dit land pakken we alles minimaal eens in de dertig jaar beet. En zodoende kunnen we – als we maar willen en verantwoordelijkheid durven nemen – de boel richting 2050

echt beter doorgeven aan de volgende generaties. Ik ben dan 94 en ik beloof u: ik ben er dan bij en ik weet u te vinden.

Dames en heren,

Ik ga richting de afronding. Met nog wat – wellicht enigzins beschouwelijke - gedachten.

Halverwege het proces van het schrijven van mijn bijdrage van vandaag, en dat doe ik in etappes, gaf ik een interview aan een Zweeds radioprogramma over wetenschap en maatschappij. Eén van de vragen ging er over of ik dacht dat het een verschil maakt of je in Nederland bent geboren of in Zweden als het gaat over je verhouding tot overstromingsgevaar. Ik denk natuurlijk dat dat zo is. Het land waar je geboren bent, het landschap, het uitzicht, bepalen in hoge mate hoe je in het leven staat, hoe je tegen de dingen aankijkt en wellicht bepaalt het zelfs de inzichten die je in de loop van je leven verwerft. Voor mij was dit een intuïtief antwoord aan de journalisten van de Zweedse radio.

Maar thuis op mijn bureau lag het boek *Water*^[3] van de Nijmeegse filosoof-hoogleraar René ten Bos. Hij was tot voor kort Denker des Vaderlands. In zijn boek *Water* onderzoekt Ten Bos hoe onze verhouding tot water zich weerspiegelt in ons denken. Hij citeert twee vakgenoten die dat intuïtieve inzicht van mij over hoe je denkt en waar je vandaan komt *geofilosofie* noemen. Dat wil zeggen: in de verhouding tussen subject en

[3] René ten Bos (2014), *Water*, Uitgeverij Boom, Amsterdam, 352pp.

object kijkt de wereld waar je geworteld bent mee. En dat bepaalt dus mede hoe je tegen de dingen aankijkt.

Ten Bos constateert ook iets opmerkelijks over de geschiedenis van de filosofie. De Westerse filosofie begon zes eeuwen voor Christus met Thales van Milete. Aan hem is de volgende uitspraak toegedicht: “alle dingen zijn water of uit water voortkomen”. In veel godsdiensten is dat ook een centraal inzicht. Maar – zo zegt Ten Bos – sinds Thales van Milete is het thema water in de Westerse filosofie langzaam van de agenda verdwenen. De filosofie viel droog. Niet helemaal, maar zij die er door de eeuwen heen toch mee bezig waren behoren volgens Ten Bos niet tot de echt grote namen uit de filosofiegeschiedenis. Dat zegt hij overigens met waardering, want in een interview zegt hij ook dat hij graag kijkt naar vakgenoten en andere denkers die zich aan de randen van het vak bewegen. Hij noemt die denkers “de dijkgraven, de muskusrattenvangers en de havenarbeiders onder de filosofen”. Kijk eens aan, dáár kan je wat mee! Geuzennamen dus voor diegenen die in ons land een onmisbare rol vervullen om het achter de dijken leefbaar en werkbaar te houden.

Zo heeft alle wetenschap wat te bieden aan het inzicht in wie wij zijn in de Delta.

Ik zeg dan nog een keer alfa + bèta + gamma = delta – dé Delta. En elk vak en elk bedrijf heeft wat te bieden aan de economie van de delta, zoals elke kunstenaar bijdraagt aan de cultuur van de delta. En elke inwoner gevraagd wordt om bij te dragen. In saamhorigheid en verbondenheid. We kunnen niet anders. Er is

geen plan B. We passen ons steeds weer aan – adaptief, nuchter, alert en voorbereid.

Dames en heren. Bergen op Zoom is de stad van 3 A's., Maar de wethouder zei me twee weken geleden dat er ook drie B's zijn voor Bergen op Zoom: Beleefbaar, Beschermd, Betrouwbaar. Dat zijn natuurlijk prachtige KPI's - key performance indicators. En stiekem wil ik die zo af en toe 'lenen'. En gebruiken als motto voor de hele delta. De drie B's voor het hele land. In al zijn diversiteit.

Want er kan maar één conclusie zijn: *Alles is water of uit water voortgekomen.*

Dank u wel voor uw aandacht.

Peter Glas, Bergen op Zoom, 23 mei 2019